

**(Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto lėšų skyrimo Vilniaus miesto istorijos tyrėjų  
stipendijoms ataskaitos forma)**

**VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO LĖŠŲ SKYRIMO VILNIAUS MIESTO  
ISTORIJOS TYRĖJŲ STIPENDIJOMS ATASKAITA\***

2024 m. gruodžio 31 d.  
Vilnius

**Sutarties data ir numeris:** 2024-05-07 Nr. A291-1731/24

**Ataskaitos pildymo data:** 2024 m. gruodžio 31 d.

**I. Atlikti Vilniaus miesto savivaldybės istorijos mokslo tyrimai, už kuriuos buvo skirta  
stipendija (teksto apimtis iki 15 puslapių) (pridedama atlikto tyrimo elektroninė kopija).**

2024 m. nuosekliai buvo vykdomas tyrimas, kuriuo buvo siekta išsiaiškinti, kada, kaip ir, svarbiausia – kodėl – kito Vilniaus gatvėvardžiai. Pradėta buvo nuo istoriografijos analizės. Ji parodė, kad ši tema šiek tiek paliesta Rasos Antanavičiūtės ir Zitės Medišauskienės publikacijose, nors dažniau gatvių pavadinimų keitimas yra tik paminimas (pavyzdžiui, Theodore R. Weeks' darbuose). Toliau buvo analizuojama teorinė literatūra, skirta kritinėms vietovardžių studijoms (critical place-names studies). Vis dėlto daugiausia laiko užėmė archyvinių ir kitų pirminių šaltinių analizė. Archyviniai šaltiniai – tai visų pirma Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomos Vilniaus miesto valdybos, šio miesto dūmos, Vilniaus generalgubernatoriaus, taip pat gubernatoriaus, Vilniaus švietimo apygardos globėjo, Vilniaus mokslo bičiulių fondai. Dėl senamadiško šio (kaip ir kitų Lietuvos archyvų) dokumentų ir, pirmiausia, aprašų, skaitmeninimo, šis darbas reikalauja didelių darbo sąnaudų. Kartu buvo analizuojama to meto periodinė spauda lietuvių, lenkų, rusų kalbomis (žydu leista spauda šiai problematikai mažiau aktuali). Atskira šaltinių grupė, kuriai skirtas dėmesys, - tai vadovai po Vilnių, miesto planai. Paraleliai buvo renkama informacija apie gatvėvardžių keitimą kituose carų imperijos miestuose tam, kad būtų galima pamatyti Vilniaus (o kartu ir kitų istorinės Lietuvos miestų) specifiškumą. Toliau trumpai pristatysiu pagrindines tyrimo išvadas (plačiau galima susipažinti pridedamuose tekstuose).

Šiame tyrime gatvėvardžių keitimas buvo įkomponuotas į platesnį kontekstą, - greta analizuojant regiono įvardo ir miestų pavadinimų keitimo strategijas. Paaaiškėjo, kad regiono pavadinimas pakeistas labai radikaliai (Lietuva „virto“ Šiaurės vakarų Rusia), miestų pavadinimai beveik nekeisti, o gatvių pavadinimų srityje imperija bandė palikti ryškų savo pėdsaką. Šią, iš pirmo, nenuoseklią vietovardžių keitimo politiką galima paaaiškinti atsižvelgus į to meto normatyvinę (rusišką) istorinę koncepciją. Sukūrus teoriją, kad LDK buvo dar viena (greta Maskvos kunigaikštystės) rusų valstybė buvo nuoseklu nekeisti miestų vardų (nes jų kilmė rusiška), tuo tarpu gatvėvardžiai, ypač naujuose miestų rajonuose, jau turėjo tapti imperijos atspindžiu. Kodėl neatsirado daugiau gatvių (o tik viena – Gedimino), įamžinančių „rusų-lietuvių“ valstybės praeitį? Priežasčių būta ne vienos. Nors minėta Lietuvos istorijos koncepcija įgavo normatyvinį pobūdį, bet rusų visuomenėje pasigirdavo balsai, kurie sakė, kad per daug nereikia akcentuoti lokalsios istorijos, nes taip gali būti kuriamas įspūdis, kad tai atskiras nuo Rusijos kraštas. Be to, caro administratoriai ir rusų publicistai puikiai žinojo, kad lietuviai ir lenkai konstruoja savo istorinius pasakojimus, kuriuose Lietuvos kunigaikščių vaizdinys yra kitoks nei rusiškame istorijos pasakojime.

Tyrimas atskleidė, kad didžiausią galią nustatant gatvių vardus Vilniaus bei kituose Lietuvos ir Baltarusijos miestuose nuo pirmųjų rimtesnių pokyčių 1864 m. iki I pasaulinio karo turėjo carinės valdžios institucijos. Daugumą vilniečių iniciatyvų Vilniaus gatvių pavadinimuose įamžinti žymių lenkų kultūros veikėjų atmintį užblokavo caro valdininkai. Svarbiausia buvo atskleisti, kokia identitetų politika slėpėsi šioje srityje.

Sisteminis urbonimų politizavimas istorinės Lietuvos miestuose, taigi ir Vilniuje įvyko anksčiau nei daugelyje kitų Romanovų imperijos regionų. Sistemingo toponimų „rusinimo“ pradžia galėtume laikyti 1863-1864 m. „lenkų maišto“ numalšinimą, kai iš gatvių pavadinimų nuosekliai eliminuoti su Katalikų bažnyčia susiję vardai ir atsirado vis daugiau su imperijos erdve, istorija ar rusų kultūra susijusių vardų. Vilniaus kaip ir kitų Šiaurės vakarų krašto miestų gatvių pavadinimuose dominavo vadinamosios vidinės Rusijos (etninių rusų žemių) miestų pavadinimai, papildyti vienu kitu imperijos pakraščio oikonimu. Tačiau neskaitant kelių išimčių (Varšuvos ir Lomžos gatvės Vilniuje) beveik nerasime miestų vardų iš tų regionų, kurie buvo silpniau integruoti į politinį imperijos kūną (Suomijos Didžiosios Kunigaikštystės, Pabaltijo gubernijų, iš dalies ir Lenkijos Karalystės). Tai nebuvo atsitiktinumas. Jolitos Mulevičiūtės tyrimai parodė, kad Vilniaus švietimo apygardos mokinių ekskursijos labai retai vykdavo į Suomiją, Pabaltijo gubernijas ar Lenkijos Karalystę. Mulevičiūtės išvados apie ekskursijų geografiją tinka ir gatvėvardžių parinkimo politikai: „<...> mokyklinio turizmo organizatoriai <...> stengėsi geografinę Šiaurės vakarų krašto mokinių vaizduotę susieti su centrinėmis bei rytinėmis Romanovų imperijos teritorijomis ir taip užkirsti kelią antivalstybinių, separatistinių tendencijų proveržiui“. Tik šiuo atveju, žinoma, taikinyt buvo ne tik mokiniai, bet visi krašto gyventojai.

Naujieji gatvėvardžiai, žinoma, tam tikru mastu prasiskverbė į kasdienį miestiečių ir miesto svečių gyvenimą. Jie naudoti tuomet, kai reikėdavo aprašyti kelią iki kokios nors miesto vietos ar naudojantis pašto paslaugomis. Tačiau Vilniaus lenkų bandymai Vilniaus gatvių pavadinimuose įamžinti įvairių visuomenės ir kultūros veikėjų vardus, oficialiosios politikos kritika periodinėje spaudoje, galų gale pastangos prisiminti senuosius urbonimus, rodo, kad šioje srityje carinė kultūrinio kraštovaizdžio apropiacijos politika nerusiškoje miestiečių dalyje (visų pirma lenkų bendruomenėje) susidūrė su rimtomis kliūtimis.

Atliktas tyrimas buvo apibendrintas dviejuose tekstuose. Visų pirma, buvo parengtas mokslinis straipsnis anglų kalba „Imperialisation of street names as part of the cultural appropriation of urban space in late imperial Vilnius“, kuris 2024 m. pabaigoje buvo įteiktas Kembridžo universiteto leidžiamam laisvos prieigos žurnalui „Urban history“: <https://www.cambridge.org/core/journals/urban-history> (straipsnis pridedamas; pateikiamas variantas jau yra pataisytas pagal specialaus „Urban history“ numerio sudarytojų Catherine Gibson, Anke Hilbrenner ir Anton Kotenko pastabas; prieš teikiant tekstą žurnalui, jis buvo suredaguotas). Kitas parengtas tekstas – tai mokslo populiarinimo straipsnis su šaltinio publikacija „Apie taip ir neatsiradusius oficialius lenkiškus gatvėvardžius carinio laikotarpio Vilniuje (dokumentų publikacija su įvadu)“, kuris buvo įteiktas ir po pataisymų priimtas publikuoti tęstiniame leidinyje „Vilnius ir vilniečiai“ (ats. Red. Zita Medišauskienė). Šis tyrimas buvo pristatytas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje, kuri vyko Liuneburge (Vokietija), viešojoje paskaitoje Vilniaus miesto muziejuje (pastaroji paskaita vėliau buvo patalpinta Lietuvos istorijos instituto Youtube kanale). Šiuo metu derinamas pokalbis radijo laidoje.

## **II. I punkte nurodytų atliktų Vilniaus miesto savivaldybės istorijos mokslo tyrimų reikšmė Vilniaus miesto savivaldybei (teksto apimtis iki 15 puslapių).**

Tyrimo apie Vilniaus gatvėvardžius tarptautinė sklaida (pranešimas tarptautinėje mokslo konferencijoje užsienyje; mokslo straipsnis prestižiniame ir, kas labai svarbu, laisvos prieigos mokslo žurnale) prisidės prie dėmesio pritraukimo Vilniaus miesto istorijai, o kartu ir pačiam miestui.

Kitas pažymėtinas aspektas yra tas, kad tyrimas atskleidė, jog Vilniaus mieste šiandien vis dar yra išlikęs „carinis“ bent jau vienos gatvės pavadinimas (Suvalkų gatvė – žr. mokslo populiarinimo straipsnį). Šį pavadinimą galima vadinti „cariniu“ todėl, kad čia turėtas galvoje ne miestas, bet gubernija – tai yra Rusijos imperijos laikų teritorinis-administracinis vienetas.

Šis tyrimas galėtų būti naudingas ir toms Vilniaus miesto savivaldos struktūroms, kurios šiuo metu užsiima gatvėvardžių reguliavimu. Vargu, ar XIX amžiaus gatvėvardžių keitimo istorija gali turėti kokių nors tiesioginių „pamokų“ dabarčiai, bet ji gali, pavyzdžiui, parodyti, kad galią turinčių struktūrų bandymai primesti vardus, kurie yra visiškai svetimi miestiečiams, gali baigtis nesėkme.

Galbūt, šis tyrimas galėtų ateityje pasitarnauti kokiai nors parodai Vilniaus miesto muziejuje.

**III. Numatomas Vilniaus miesto savivaldybės istorijos mokslo tyrimų tęstinumas, kita aktuali Vilniaus miesto savivaldybės istorijos mokslo tyrimų informacija** *(teksto apimtis iki 15 puslapių).*

Ši stipendija leido atlikti tyrimą, kuri ateityje turi potencialo virsti mokslo monografija. Kartu su dr. Dangiru Mačiuliu pradėjome planuoti tokios knygos parengimą. Ji turėtų apimti ne tik carinį, bet ir kitus modernių laikų istorijos epizodus.

Nors tyrimas apie Vilniaus gatvėvardžių kaitą ilgajame XIX šimtmetyje atliktas, tačiau prie publikacijų dar teks dirbti, nes straipsnis anglų kalba tik neseniai buvo įteiktas, dar laukia jo recenzavimas ir taisymas. Taip pat bus suplanuotas ir dar vienas viešas pristatymas.

**IV. I–II punktuose nurodytą informaciją pagrindžiantys priedai** *(pateikiami aktualūs ir reprezentatyvūs priedai) (pridedama).*

Mokslinis straipsnis anglų kalba „Imperialisation of street names as part of the cultural appropriation of urban space in late imperial Vilnius“, kuris 2024 m. pabaigoje buvo įteiktas Kemdrižo universiteto leidžiamam laisvos prieigos žurnalui „Urban history“.

Redakcijos laiškas, patvirtinantis, kad straipsnis įteiktas

Mokslo populiarinimo straipsnis su šaltinio publikacija „Apie taip ir neatsiradusius oficialius lenkiškus gatvėvardžius carinio laikotarpio Vilniuje (dokumentų publikacija su įvadu)“, kuris buvo įteiktas tęstiniam leidiniui „Vilnius ir vilniečiai“.

Skelbimas apie paskaitą „Carinės imperijos atspindžiai Vilniaus gatvėvardžiuose“ Vilniaus muziejaus facebook puslapyje: <https://www.facebook.com/events/939524248196970>

Skelbimas muziejaus puslapyje: <https://vilniausmuziejus.lt/paskaita-d-staliunas-carines-imperijos-atspindziai-vilniaus-gatvevardziuose/>

Paskaitos įrašas Lietuvos istorijos instituto Youtube kanale: [https://www.youtube.com/watch?v=4TcVi354kHI&t=9s&ab\\_channel=Lietuvosistorijosinstitutas](https://www.youtube.com/watch?v=4TcVi354kHI&t=9s&ab_channel=Lietuvosistorijosinstitutas)

Tarptautinės mokslinės konferencijos, vykusios Liuneburge (Vokietija) programa: <https://www.ikgn.de/veranstaltungen/imperial-mirrors.html>

---

(parašas)

*(Stipendijos gavėjo vardas, pavardė ar  
organizacijos atstovo pareigos, vardas ir pavardė)*

\* Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto lėšų skyrimo Vilniaus miesto istorijos tyrėjų stipendijoms ataskaita gali būti papildoma kita informacija atsižvelgiant į Vilniaus miesto savivaldybės biudžeto lėšų skyrimo Vilniaus miesto istorijos tyrėjų stipendijoms nuostatų 28 punktą.